

אבל אשמים אנחנו

ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו על כן באה אלינו הצרה הזאת: (בראשית מב כא).¹

רש"י בראשית פרק מב פסוק כא

אבל - כתרגומו בקושטא. וראיתי בבראשית רבה (צא ח) לישנא דרומאה הוא אבל, ברם.²
באה אלינו הצרה - טעמו בבי"ת, לפי שהוא בלשון עבר שכבר באה, ותרגומו אתת לנא.³

רש"י בראשית פרק מו פסוק כו

"כל הנפש הבאה ליעקב" - שיצאו מארץ כנען לבוא למצרים. ואין הבאה זו לשון עבר, אלא לשון הווה ... לפיכך טעמו למטה באל"ף... והשני (להלן פסוק כז) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, הוא לשון עבר, לפיכך טעמו למעלה בבי"ת וכו'.⁴

אבן עזרא בראשית פרק מב פסוק כא

אבל - כמו אבל שרה אשתך (בראשית יז, יט) כמו אכן יש ה' (בראשית כח טז).⁵

רמב"ן בראשית פרק מב פסוק כא

אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו - חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה, כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו. והכתוב לא סיפר זה שם, או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם

¹ ראה את התגלגלות הפרשה מרגע שהאחים מתייצבים לפני יוסף, דרך טענתו אליהם: "מרגלים אתם", התנצלותם והסבירהם, החזרה על הטענה "מרגלים אתם", כליאתם בבית הכלא שלושה ימים (וההצעה שאחד ילך לארץ כנען להביא אוכל ולקחת את בנימין, הצעה שאותה משתמע שהם דוחים), הוצאתם מהכלא וכליאת "אחד מכם", שהוא מסתבר אח"כ שמעון, ככתוב בראשית מב כד: "ויסב מעליהם ויבן וישב אלהם וידבר אלהם ויקח מאתם את שמעון ויאסרו אתו לעיניהם". בנקודה זו מכירים האחים לראשונה באשמתם ואומרים: "אבל אשמים אנחנו". למה דווקא כאן? מה משמעות אמירה זו? מדוע יוסף לא רואה באמירה זו סוף פסוק לפרשה ומפסיק את התנכרותו לאחים וממילא גם את סבל אביו שידע כבר שהוא בחיים?

² את המדרש שמביא רש"י ש"ברם" הוא "באמת", נראה להלן. עפ"י רש"י, בעקבות תרגום אונקלוס ומדרש רבה, "אבל אשמים אנחנו" הוא הודאה אמיתית: "באמת, אשמים אנחנו", ולא כ"אבל" של ימינו שהוא מעין הצטדקות. וכך גם במדרש שכל טוב (בובר) על הפסוק בבראשית יז יט בבשורת הולדת יצחק הראשונה: "ויאמר אלהים אבל. לשון אמת, ודומה לו אבל אשמים אנחנו (בראשית מב כא), כלומר באמת שרה אשתך יולדת בן של קיימא". ולא רק בפירושו לתורה, אלא גם בפירושו לגמרא מבין רש"י ש"אבל" יכול לבוא במשמעות של "באמת" ואינו מבחין בין לשון מקרא ולשון חכמים. ראה פירוש רש"י במסכת מעילה ו ע"ב: "וחייבין עליו כו' - דהא זריקה דיוצא קובעת בפיגול ונותר כזריקה כשרה. ויש ספרים שכתוב בהן: אבל חייבין. והאי אבל הוא כמו באמת אמרו כמו אבל אשמים אנחנו (בראשית מב)".

³ לא הצרה הרגנית של מה שקורה כעת, אלא ראייה לאחור והפנמה של צרה קודמת שהיא מקור הצרה הזו. מעשה רע שבעקבותיו בא עונש. באה בדגש על האות ב"ת שהיא לשון עבר. ראה גם רש"י על הפסוק: "הצרה הזאת - מדה כנגד מדה. אנחנו השלכנוהו בבור והנה אנחנו נאסרים בבית השבי". לפי הסבא (רש"י) והנכד (רשב"ם), יש כאן הכרה אמיתית בחטא ועונש של מידה כנגד מידה. מדוע יוסף לא מסתפק בכך? האם אמירתו "את האלהים אני ירא" שלושה פסוקים קודם, היא כנה או המשך של נקימה או העמדת פנים? מדוע הוא לא חותך את הסיפור כאן?

⁴ התפתינו לפתוח סוגריים ולהזכיר את רש"י שבסוף הספר שמסביר את ההבדל בין "באה" במלעיל שהיא לשון עבר ובין "באה" במלרע שהוא לשון הווה (בינוני). ראה שם רש"י במלואו. מיקום הטעם על המילה משנה את כל משמעותה! אולי גם כאן היה אפשר לקרוא "באה אלינו הצרה הזאת" בלשון הווה, הצרה הנוכחית ששליט מצרים מתעמר בנו. בגלל שלא שמענו לתחוננו אחינו אז, באה, בדגש על האות אל"ף, הצרה הזאת - הנוכחית. באים בעלי המסורה ושמים את הדגש כאן על האות ב"ת - הצרה כבר באה אז ברגע שלא שמענו לתחוננו אחינו. שמה התחילה הצרה. אולי גם מלשון צרות העין והלב. וזו ראייה נכונה של מי שמנסה למצוא את שורשי הצרה הנוכחית במעשים בעבר ולהבין את סיבותיה. האם גם כל זה מטיב עם חרדת האחים?

⁵ ובמקום אחר (בראשית יז יט "אבל שרה אשתך") מציע אבן עזרא את הפירוש "אבל כמו אמנם" שיש בו קרבה ל"אמנה". אבן עזרא מצטרף לדעתו של רש"י ומביא חיזוק משני תקדימים בספר בראשית עצמו. הראשון, ציווי מצוות המילה ובשורת לידת יצחק הראשונה שבסוף פרשת לך לך, כאשר אברהם הוא שצוחק והקב"ה עונה לו: "אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק". המקרה השני הוא הכרתוהכרזתו של יעקב בעקבות חזיון חלום הסולם: "אכן יש ה' במקום הזה". ורש"י מביא בפרשת המילה מקרה שלישי, האישה השונמית ואלישע (ראה דברינו [על נושא זה](#) בפרשת וירא). ראה פירושו לבראשית יז יט: "אבל - לשון אמיתית דברים, וכן (לקמן מב כא) אבל אשמים אנחנו, (מלכים ב ד יד) אבל בן אין לה". ואנו חוזרים על שאלתנו הנ"ל (ולא מבטיחים תשובה): לפי רש"י, רשב"ם, אבן עזרא ומפרשים אחרים שרואים בהודאת האחים כאן דבר כן ואמיתי, מדוע לא עצר כאן יוסף? ראה דבריו אליהם מספר פסוקים קודם: "ויבחנו דברים האמת אתכם". ומה עם מבחן דבריו הוא: "את האלהים אני ירא"? אולי האמת שלהם "אשמים אנחנו" שנאמרה "איש אל אחיו" (ויוסף שמע רק משום שהמליץ בינותם), עדיין איננה מבחן האמת שהוא דורש מהם. זה יקרה במעשים ולא בדיבורים, כאשר ידרשו להביא אליו את בנימין ולהגן עליו. אגב אורחא אולי נענה גם לעניין קשה זה, שמצטרף לשאלתו הידועה של רמב"ן (בראשית מב ט) מדוע לא שלח יוסף לאביו כל אותם שנים? אך עיקר מגמתנו כאן היא להבין את פשר הודאת האחים: "אבל אשמים אנחנו".

לאחיו בבואו לידם להרע לו וישביעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות, או שירצה הכתוב לקצר בסורחנס. או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר.⁶

בראשית רבה פרשה צא סימן ח

"וויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו" - ר' אבא בר כהנא אמר לשון דרומי הוא: אבל – ברם.⁷
 "אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו" – ר' לוי בשם רבי יוחנן בן שלה: אפשר יוסף בן שבע עשרה שנה, היה רואה את אחיו מוכרים אותו והוא שותק? אלא מלמד שהיה מתחבט לפני רגליו של כל אחד ואחד, כדי שיתמלאו עליו רחמים ולא נתמלאו.⁸ "ויען ראובן אותם לאמר .. הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד" - אלא כך אמרתם: "ועתה לכו ונהרגהו". וגם הנה דמו נדרש" - דמו וגם דם הזקן.⁹

פירוש אור החיים בראשית מב כא

תיבת "אבל" אין לה משמעות כאן. והמתרגם אמר "בקושטא" וגם עליה דן אנכי¹⁰ ... עוד, למה האריכו לומר "אשר ראינו צרת נפשו" ... היה להם לומר "אשר מכרנוהו" שהוא תכלית העוון. ואולי שנתכוונו לומר להיות שציידו בטעם צָרָה זו, אם הוא בשביל מכר יוסף. ודחו טעם זה כפי מה שכתבתי למעלה (בראשית לו כ), שכפי הדין דנוהו להריגה ... ואשר על כך לא מצאו עוון. ואמרו: "אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו וכו' ", פירוש, שעל כל פנים היה להם לרחם עליו בראות אחיהם מתחנן על סכנת נפשו. ונתאכזרו עליו. ודבר זה מגונה לצדיקים לעשותו.¹¹

במדבר רבה פרשה יג סימן יח

- אע"פ שאירע לשבטים שבא לידיהם מכירת יוסף, אתה סבור שלא היה בא לידם אותו המעשה אלא אי"כ היו רשעים במעשה אחרים – לאו! אלא צדיקים גמורים היו, ולא בא לידם חטא מעולם אלא הוא; זהו שכתוב:

⁶ האם אנו שומעים כאן סניגוריה מסוימת על עצם המכירה? האם הדגש של רמב"ן על האכזריות שנתלוותה למעשה מקהה במידת-מה את המעשה עצמו? ואילו היו עושים זאת בפחות אכזריות היה המעשה עצמו נסבל? בהמשך דברינו נראה שיש דעה כזו ויש לה סימוכין במקרא, שהרי הפסוק אומר: "אֲבָל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל אֲחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְנוּ אֵלָינוּ וְלֹא שָׁמְעֵנוּ", משמע האכזריות היא הבעיה, והנה האחים מפנימים זאת. להבנת שיטת רמב"ן יש לבחון את דבריו במקום אחר. ראה פירושו לקרבן אשם בספר ויקרא פרק ה פסוק טו שם הוא אומר: "והנראה בעיני, כי שם אשם מורה על דבר גדול אשר העושו יתחייב להיות שםם ואבד בו, מלשון האשמים אלהים (תהלים ה יא), ויאשמו נאות מדבר. וכן תאשם שומרון כי מרתה באלהיה (הושע יד א), וכן אשמים אנחנו (בראשית מב כא), ונעשים". גם כאן, אפשר אולי למצוא סדק בדברי רמב"ן אשר מדבר על שורש אשם במשמעות של התוצאה, דבר שםם, ולא במשמעות הסיבה: מעשה של אשמה. הקישור של "אשמים אנחנו" ל"תאשם שומרון" יכול להתפרש כמצב, כתוצאה עובדתית: שוממים אנחנו, אבודים. אפילו נעשים, אבל לא אשמים שחטאנו. אבל הקישור לקרבן אשם שאותו דורש רמב"ן בספר ויקרא, ספר הקרבנות, אינו מותיר מקום לספק שמדובר באשמה במובן של חטא. קרבן אשם יכול להקריב רק מי שמודה באמת באשמתו, מתוודה ומכיר בחטאו. אז גם לשיטתו, האחים מודים כאן באשמתם.

⁷ רש"י לעיל מצטט מדרש זה.

⁸ לפני כל אחד ואחד, עומד כנגד האמירה הקולקטיבית: "אשר ראינו ... בהתחננו אלינו" וכן כנגד המדרשים שאחי יוסף ישבו ודנו אותו כבית דין (תנחומא פרשת משפטים סימן ו, ראה דבריו [הקולר תלוי בצוואר כולם](#) בפרשה זו) ואולי אף שיתפו את השכינה עמה (פרקי דרבי אליעזר פרק לו, מדרש ילמדנו בראשית אות קנז), כנגד גישה או אחריות קולקטיבית זו בא המדרש ואומר שיוסף התחבט והתחנן לפני כל אחד ואחד מהם: שמעון אחי, לא תחוס עלי? לוי אחי, האם תמכרני לעבד? יהודה אחי, מה תגיד לאבא? יששכר, זבולון, דן, גד, אשר, נפתלי, אנא אל תמכרוני לישמעאלים! הקולר לא תלוי "בצוואר כולם", אלא אישית בצווארו של כל אחד ואחד!

⁹ מעניין שרמב"ן לא מצטט מדרש זה שהוא קרוב מאד לדבריו (אבל פרשני הרמב"ן הצביעו על כך, ראה חומש תורת חיים). על מה האשמה? על המכירה עצמה או על האכזריות שגילו האחים? ודאי שעל שניהם. אין הפרדה בין חטא המכירה ובין אטימות הלב. עבירה גוררת עבירה ואף מעצימה אותה. וראובן, שאמנם קצת "מעצבן" בהטיפו להם מוסר בנוסח: אמרתי לכם (אמרת אבל לא קמת להצילו, ראה דבריו [מה בצע כי נהרוג את אחינו](#) בשבת שעברה), צודק בכך שהוא מראה איך העניין הלך והסתבך עד שציערו גם את אבא יעקב כשבאו ואמרו לו: הכר נא הכתונת בך היא אם לא ... חיה רעה אכלתה".

¹⁰ אינני מסכים בלשון מליצית ומושאלת מהמקרא (בראשית טו יד).

¹¹ אור החיים איננו מסכים ש"אבל" הוא "באמת" ואפילו לא במשמעות של "ברם", "אולם" או "אלא". סתם "אבל" כמילת קישור וחיבור חסרת כל משמעות! הודאת האחים: "אבל אשמים אנחנו" היא חרטה על האכזריות שגילו, שלא נענו לתחנוני יוסף, אבל לא על עצם המעשה. לא משום שעדיין לא הגיעה העת לוידי המלא, לא משום שעדיין לא הפנימו את מעשיהם, אלא משום שבאמת אין להם סיבה להתחרט על מעשה שעל פי הדין דנוהו ואין בהם עוון. לשיטת אור החיים הייתה למכירת יוסף הצדקה מסוימת, לפחות מנקודת מבטם של האחים, בשל חששם שיוסף רוצה לנשל אותם מבית יעקב ולחזור על תהליך הבחירה \ פירוד שהיה בשני הדורות הקודמים. ראה פירוש ספורנו: "בהתחננו אלינו ולא שמענו – והיינו אכזרים נגד אחינו, אע"פ שחשבנוהו לרודף היה לנו לרחם בהתחננו. וכנגד מדת אכזריותנו, זה האיש מתאכזר נגדנו". ובדורות האחרונים פיתח רעיון זה ר' שמשון רפאל הירש בפירושו בתחילת פרשת וישב. מלבד עצם הקושי הענייני שבדעה קיצונית זו, מה לפי דעת אור החיים וספורנו צריכים היו האחים לעשות? כן לשעות לתחנוני יוסף? אבל הוא אומר "שכפי הדין דנוהו להריגה". ממת שועים לתחנוני מי שדינו למיתה? ופירוש זה צריך עיון גדול עצום ורב!

"ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו על אחינו" (בראשית מב כא) - שהיו מפשפים בעצמם למה אירע להם תפיסת מצרים, ולא מצאו אלא זה בלבד. ומתוך גנותם סיפר הכתוב שבחם, שלא היה בידם עון אלא זה בלבד.¹²

בראשית רבתי פרשת מקץ עמוד 204 – שבחם וגם גנותם

אבל אשמים אנחנו. א"ר יהודה: בוא וראה שבחן של שבטים שבשעת גנותם היה שבחם, בשעה שנשתתף להם יוסף אם מן השמים היה שמכרוהו, ואם מן השנאה ששנאוהו אחיו, כך אמר להם: לסטים אתם, מרגלים עיירות אתם, לראות ערות הארץ באתם. נתן אתם בבית אסורין והוציאם. אמר להם: תנו עֲרָבִים עד שתודיעוני אם אתם פְּשָׁרִים. לקח את שמעון ואסרו. אמרו זה לזה: נבלוש עצמנו ונראה מה עבירה יש בידנו. בלשו עצמן ולא מצאו בידם, שנאמר: "אבל אשמים אנחנו". מהו אבל? כאדם שהיה בידו דבר ושכחו ואח"כ נזכר. כך אמרו: אבל אשמים אנחנו. משכחים היו, אלא שבלשו עצמם ולא נמצאת בידם אלא זו.¹³

שכל טוב (בובר) בראשית פרק מב פסוק כא – שמעון הראשון

"ויאמרו איש אל אחיו" - שמעון אומר ללוי, לפיכך נמחל לו מה שאמר תחילה, דכתיב: "ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא. ועתה לכו ונהרגהו" (בראשית לו יט-כ). ועכשיו קורא עצמו כמודה ועוזב ומצדיק עליו את הדין: "אבל אשמים אנחנו על אחינו וגוי בהתחננו אלינו" - שלא נמסור אותו בידי אכזרים, ולא שמענו לתחינתו.¹⁴

תורת המנחה פרשת ויגש / דרשה יח עמוד 148 - למה התנכר יוסף לאחיו וצערם

ואם תאמר: מה ראה יוסף הצדיק להתעולל ולהתנכר אל אחיו והלא נאמר עליו שהוא צדיק גמור... והוא אמר על עצמו... "ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים" (בראשית לו ט). אם כל כך היה מתירא מן האלקים, שבעריות שנפשו של אדם מתאוה להם כבש את יצרו, על עלבוננו לא היה יכול למחול? ונקם ונטר לאחיו והעליל עליהם להרשיעם, וחס וחלילה לצדיקים שישלחו בעולתה ידיהם. ואם כן איך עשה זה הדבר.¹⁵

¹² מדרש זה הוא על הפסוק בחנוכת המשכן, קרבנות הנשיאים (פרשת נשא): "ביום הרביעי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור" והוא מונה את שבחו של ראובן: "שהוא היה עיקר ההצלה, שהוא פתח בהצלה תחילה". עוד שם בשבח ראובן: "עשרה זהב - שהציל עצמו שמיחה בהם והציל תשעת אחיו משפיכות דמים". ומתוך שבחו של ראובן מתגלגל המדרש והולך לגנותם של השבטים שאך נעלם ראובן "בא לידיהם מכירת יוסף". אבל גנותם היא גם שבחם בכך שהודו ולא בושו (אם כי בינם לבין עצמם כפי שכבר העירונו. יוסף שמע אבל הם לא ידעו ששמע "כי המליץ היה בינותם"). ראה גם הביטוי על יהודה ש"הודה במעשה תמר" (תוספתא ברכות ד יז). אבל מדרש מאוחר זה נראה ששייך לסוגה שמפארת את מעשי האבות ומדגישה את צדיקותם ומעלתם ודבר זה דיו להכתירם כ"צדיקים גמורים"! כנגד סוגה זו עומדת סוגה של "לא כיסה עליהם הכתוב". ראה דברינו [נטלתי ספר בראשית וקראתי בו](#) בפרשת וישב.

¹³ מדרש זה הולך לכאורה בדרכו של מדרש במדבר רבה, שלא היה בידם אלא חטא זה - "לא נמצאת בידם אלא זו". אבל הוא מוסיף "פנים חדשות" הן לזכות האחים והן לאשמתם. מחד גיסא לזכותם, שגם יוסף לא היה נקי בכל העניין, גם לו יש חלק בשנאה שהייתה ביניהם. ובנוסף, מרגע שירדו למצרים הוא לא פוסק מלהתעמר בהם. אך מאידך גיסא לגנותם, שהיו צריכים לחקור (לבלוש) ולגלות בשל איזה חטא הם נענשים. בתחילה, בלשו ולא מצאו. ככה שכחו בקלות את מכירת יוסף! ראה השימוש המיוחד במילה "אבל" בהקשר זה. רק כאשר חזרו ובדקו, "נזכרו" באותו חטא שבטעו נעלם אחיהם ואביהם יושב כבר עשרים שנה בשקו ותעניתו ומאמן להתנחם. וזהו ה"אבל" שבפסוק. שנזכרו. ואם כך, אולי טוב עשה יוסף שהתעמר בהם תחילה.

¹⁴ בשני מקומות נאמר: "איש אל אחיו", במכירה ובחרטה. אם במכירה, שמעון הוא שאומר ללוי אחיו ומשם לכל שאר האחים, כך גם כאן בחרטה - שמעון הוא שמתחרט ראשון. האם לכן לקח יוסף אותו מכל האחים למשמר? ראה גם פירוש הזוהר על התורה כאן שמפתח ומרחיב רעיון זה: "ויאמרו איש אל אחיו - דא שמעון ולוי, כמה דהוה בקדמיתא דכתיב (שם ל"ז) ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא, מה להלן שמעון ולוי אוף הכא שמעון ולוי". ראה דבריו במלואם שם. הרעיון ששמעון ולוי הם שמתחרטים תחילה נותן תוקף וכנות לחרטת האחים ולהכרה אמיתית באשמתם: "אבל אשמים אנחנו", בלי שום תירוץ וגמגומים. ועניין האכזריות: "בהתחננו אלינו ולא שמענו" היא תוספת שלטנו עליהם וצדקותינו עשה זה, כי יודע היה יוסף שאחיו עשו עבירה גדולה מדרש הגדול: "ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו" - אשריהם של צדיקים שהם מקבלים את פגעים בשמחה ומודים על כל מידה ומידה". צידוק הדין. ראה גם דרשות ר"י אבן שועיב פרשת ויהי מקץ ד"ה: "ועוד מצינו שהיו מתנחמים כי בתפיסת שמעון אמרו: אבל אשמים אנחנו. היו צדיקים ולא תלו הדבר במקרה, אלא בהשגחה פרטית ועל עונשם בא להם כל זה". השווה "צדיקים" כאן שהודו עם "צדיקים גמורים ולא בא לידם חטא מעולם אלא הוא" של מדרש במדבר רבה לעיל.

¹⁵ בעל תורת המנחה (ר' יעקב ב"ר חננאל סקילי או צקלי. מחכמי ספרד בסוף המאה ה-14, מתלמידי הרשב"א) מעורר את השאלה המתבקשת שכבר הזכרנו בתחילת דברינו: אם אכן, הכירו האחים בחטאם והתחרטו בלב שלם, מדוע לא סלח להם יוסף בנקודה זו? התשובה שהוא נותן שם היא: "דע כי מרוב חמלתו עליהם וצדקותינו עשה זה, כי יודע היה יוסף שאחיו עשו עבירה גדולה במכירתו. ובוא וראה מה גדול עונש העבירה הזאת ממה שחייבה עליה התורה דכתיב (שמות כא טז) וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות ימות והיה עליהם עונש גדול במכירתו. וכדי למרקם מעונותיהם ולהקל מעונשם ואולי יראה ה' בעוניהם, עשה להם כל זה. ועוד כי בזה נודע לו שחזרו בתשובה שלימה שהרי מסרו נפשם כדי להציל לבנימין". ואנו חוזרים ומציעים את התשובה שעדיין לא הייתה זו חרטה מלאה כי הם אמרו זאת בינם לבין עצמם ויוסף שמע רק דרך המליץ. נדרש מעשה ולא דיבור (תשובת המשקל).

ספר העיקרים מאמר רביעי פרק יג

ונאמר שפעמים רבים יודעין בני אדם שעונותיהם גורמין יסוריהן, ועם כל זה צועקים וקוראין תגר על משפטי השם ... ועל כיוצא בזה אמר שלמה: "אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעף לבו" (משלי י"ט ג'), כמו אחי יוסף שאמרו: "מה זאת עשה אלהים לנו" (בראשית מב כח), עם היותם אומרים: "אבל אשמים אנחנו וגו'" (בראשית מ"ב כ"א), ואין צורך לדבר בכיוצא באלו.¹⁶

ספר אבודרהם סדר תפלת יום הכיפורים ד"ה אבל אנחנו ואבותינו חטאנו

יש מפרשים "אבל" כמשמעו: אלא חטאנו. ויש מפרשים כמו (בראשית מב, כא) אבל אשמים אנחנו, כלומר, באמת חטאנו. "אנחנו ואבותינו" - על שם: "ומתנדדה על חטאות בני ישראל אשר חטאנו לך ואני ובית אבי חטאנו" (נחמיה א ו) - על שם: "ניתדודו על חטאתיהם ועונות אבותיהם" (נחמיה ט ב) וכתוב: "... כי לה' אלהינו חטאנו אנחנו ואבותינו וכו'" (ירמיהו ג כה).¹⁷

שבת שלום וחודש טוב

והלל ואורים על הניסים של חנוכה

מחלקי המים

מים אחרונים: נראה שנשארו עם השאלה מדוע לא נענה יוסף לאחיו כבר בשלב זה, לפחות לשיטת רוב הפרשנים שחרטת האחים הייתה כאן מלאה וכנה)? האם התעקש על קיום החלומות? האם רצה קודם לכן לראות את בנימין? האם חשב שהם צריכים עוד תיקון? ואיפה ייסורי אבא שהוא שואל עליו כל הזמן? על כך ניסינו לענות בדברינו [מדוע לא שלח יוסף לאביו](#) בפרשת ויגש.

¹⁶ בעל ספר העיקרים (ר' יוסף אלבו, ספרד 1380-1444, מתלמידי ר' חסדאי קרשקש) מחזיר אותנו אל המקרא. אמנם הוא לוקח פסוק קצת רחוק, כאשר אחי יוסף עוצרים במלון בדרך חזרה לארץ כנען (בלי שמעון) ומוצאים את כספם בתוך שקיהם: "... ויִצְאָ לָבָם וַיִּחְדְּדוּ אִישׁ אֶל אָחִיו לֵאמֹר מַה זֹאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ" ומחבר אותו עם הפסוק שלנו; אבל אפשר לומר שכל הדרך היו מדברים ביניהם על מה שאירע להם והביטוי: "מה זאת עשה לנו אלהים" איננו רק על הכסף הנמצא באמתחתם, אלא על כל החוויה של הירידה למצרים וההיתקלות הקשה עם אדוני הארץ. ומה הם אומרים? "מה זאת עשה לנו אלהים"! בעל העיקרים רואה בפסוק זה עדות לכך שעדיין חרטת האחים לא הייתה שלימה. עדיין הם תולים את האירוע בכח עליון, נסיבות מיוחדות וכו'. מצד אחד הם אמנם אומרים: "אבל אשמים אנחנו", אבל בדרך חזרה לכנען כאילו מקלקלים כשהם אומרים: "מה זאת עשה לנו אלהים". החרטה של האחים איננה כנה ומלאה. אין עדיין הפנמה מלאה של החטא. בכך הוא עונה לשאלת בעל תורת המנחה לעיל.

¹⁷ זה שאנו אומרים בוודיו של יום כיפור: "אבל אנחנו ואבותינו חטאנו" הוא תעתיק של לשון המקרא בפרשתנו: "אבל אשמים אנחנו" ופירושו: באמת, אשמים אנחנו. ובאמת, אשמו גם אבותינו. לאילו אבות אנחנו מתכוונים? לחטא מכירת יוסף? ראה מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מו שאומר ששעיר העזים חטאת שמקריבים כל מועד במקדש, הוא תזכורת מתמדת לחטא מכירת יוסף: "אבל החכמים ז"ל שמו טעם היות כפרת צבור לעולם בשעירים, בעבור שחטא עדת ישראל כלה היה בשעיר רמז למכירת יוסף הצדיק, שנאמר בעניינו: וישחטו שעיר עזים ... כי כוונת כל אלו הפעולות לישב בנפש כל חוטא וכל איש מרי, שצריך לזכור ולהזכיר חטאו תמיד". כך או כך, התעתיק מאציל חזרה על המקור. כשם ש"אבל אשמים אנחנו" שבוודיו יום הכיפורים הוא "באמת", כפשוטו, בלי אם ובלי אולי (ובלי "נזכרנו"), כך גם "אבל אשמים אנחנו" של אחי יוסף הוא באמת. כל זאת, בשיטת, רש"י, אבן עזרא, המדרשים וכנראה גם רמב"ן. ושיטת אור החיים (והספורנו) נותרה יחידאית ולא זכינו לרדת לסוף דעתם.